

Остала законодавства, у колико нису изрична о овој одредби, добила су потпуно задовољење у пракси, која најстрожије примењује начело »један човек — један глас«.

Највећи задружни теоретичари, научници светског гласа не могу ни да замисле другачије једну задругу, него само са том одредбом. Шарл Жид, професор Сорбоне, професор Ханс Милер, бивши секретар међународног задружног савеза, професор Тотомианц, Кауфман, секретар централног задружног савеза у Хамбургу, Алфред Наст, Бернард Ловерн, професор факултета из Лила, и многи други, чија имена значе ауторитет у науци и у задругарству, сматрају, да је ово толико битна одлика задругарства да се о њој не може ни расправљати.

Доношење задружног закона има везе не само на развој задругарства, него и развој осталих привредних установа. Задругарство као покрет широких друштвених маса и покрет, коме је циљ укидање профита и подизање раднога човека, има право да тражи од заједнице све повластице и све користи које може да добије. Али, задругарство за то има и обавезу, да остане у границама своје организације, у границама чистоте и да не дозволи да се под видом задружних јединица развијају установе, које немају високи задружни циљ. Ако се задругарство злоупотреби и служи капиталу, личностима, политичким или верским покретима, оно није више задругарство. Задругарство не може да буде средство, оно мора да буде циљ и за то прави задругари не могу да прихвате предложену одредбу широких врата, која дају могућност да се задругарство злоупотреби и компромитује.

Више но икад, данас је потребно у грађењу закона не гледати на појединачне интересе, него на интересе целине и начела. Задружни живот у иностранству и код нас дао је задругарству извесне принципе, извесно својство, која га разликују од других друштвених и привредних предузећа. Одузме ли се то задругарству, шта ће му онда остати?

Ing. M. Balić:

Stočna stanica u Gacku

Razvitak i značaj za unapređenje stočarstva južnih kraških krajeva.

Nekoliko godina nakon okupacije Bosne i Hercegovine po bivšoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, god. 1886. osnovana je Poljoprivredna Stanica u Gacku, kada su rajonski razdijeljene prema terenskim, klimatskim i ekonomskim prilikama osnovane još i ostale tri stanice, u Modriću iste godine, u Livnu 1888., a stanica u Butmiru-Ilidži kod Sarajeva 1893. godine.

Podizanjem stanice u Gacku nastojalo se je postići trojaki cilj; u prvome redu kao ugledni zavod na kojemu se imade u praksi primijenjivati napredniji način seljakova rada, zatim kao poučno gospodarstvo, što znači praktičnu poljoprivrednu školu u širem smislu te konačno kao savjetnik svoje okolice u svim pravcima rada zemljoradne i stočar-

stva, pri čemu se je ipak već pri samome osnutku namijenio najglavniji smjer, karakteriziran prirodnim produktima okolice, u Gacku stočarstvo kao i u Livnu, Stanica u Modriću pretežno zemljoradnju, u Butmiru su obje grane podjednako zastupane.

Rad na stanici treba da je racionalan, ali pri tome što više jednostavan i uz pripomoć samo takovih tehničkih sredstava, koja domaćem težaku ne bi bila nedokučiva. Sve vrste sjemenja imadu se primijenjivati, koje do sada nisu uzgajane, a odgovarale bi klimatskim prilikama ovoga kraja, naročito biljke za stočnu ishranu, dok je analogan postupak i cilj bio i kod stočarstva, čime je stanica ujedno služila i kao opitni zavod. Kao poučno gospodarstvo stanica imade obrazovati seljake, koji bi bili sposobni i znali racionalno upravljati svojim vlastitim posjedom, uz stečeno teorisko i praktično znanje.

Na gornjoj osnovi je stanica u Gacku kroz izvjestan niz godina učvrstila svoje temelje rezultatima, koji su bili izvojevani veoma naporinim radom, jer seljak po naravi konzervativan i radi tadašnjih agrarnih prilika nije mogao znatnije usvajati metode rada stanice, dok je jedna od najvećih zapreka bila ratnički mentalitet naroda ovih krajeva uz bivšu granicu Crne Gore, gdje je seljak ulagao neznatan trud u iskorišćavanje svojega tla, sijući po prastarome načinu samo najnužnije sjeme i preko pola zemlje ostavljajući na ugaru, dok je u glavnome živio od broja stoke, kojega je naslobodno držao po prostranim pašnjacima, ne pazeći na njegov kvalitet.

Naišav na ovakove prilike stanica je morala više puta svoj rad programatski mijenjati u izvjesnim pravcima i primijenjivati ga prema prilikama okolice, kako bi seljaku bio što pristupačniji.

Stočna stanica u Gacku zaprema prostorom oko 800 ha, od čega je pretežni dio pašnjaka, preko polovice, dok ostali dio otpada na oranice, livade i šumu. Njezin smještaj u brdskim i visinskim terenima Hercegovine veoma je pogodan za stočarske prilike, kakov je pretežni dio Hercegovine, pa je i stoka, koju je stanica prigajala ili uvažala najprije u ovim surovitijim predjelima mogla kasnije lako podnositi blažiju klimu ostalih krajeva. Posjed se sastoji od tri grupe, u mjestu Gacku, 100 m nadmorske visine, na Ponikvama 1250 m, te Zelengori oko 1500 m nad morem. Dok su u Gacku i Ponikvama pretežno oranice i livade gdje stoka preko zime boravi, ljeti planduje po prostranim, aromatičnim i bujnim pašnjacima Zelengore, kamo preljetuje ogroman broj blaga iz ostale Hercegovine po ljetnim naseobinama, katunima.

Stanica je po svome djelokrugu imala svoj rad rasprostraniti po cijeloj Hercegovini, dok se zaista njezino djelovanje opaža u glavnome u brdskim terenima Hercegovine na lijevoj obali Neretve iznad 500 m nadmorske visine. Pošto je smještena tek nekoliko kilometara od bivše crnogorske granice, to je pri prijašnjim političkim trzavicama bila uvijek na udaru, pa je u par navrata prestajala sa svojim radom, tako u godinama 1908. 1912., te za vrijeme svjetskoga rata. Ovi su udarci bili veoma presudni, jer je gotovo morala razmetnuti kojekuda svoja vrijedna grla i uzgoje, što se je kasnije teškom mukom nadoknađavalo.

Neprekidan rad trajao je nešto preko dvadeset godina sistematski

i uzorno, pa navedene nepravilike nisu dozvoljavale, da se rasprostrani vremenom i po ostalim rajonima u nižoj Hercegovini. Uspjeh, postignut u zemljoradnji u ovome kraju je taj, što je historijska drvena ralica zamijenjena modernim gvozdanim plugom, dok se pogdjegdje kod naprednijih gospodara opažaju i neke druge vrste poljoprivrednog alata. Ostali načini racionalnijeg iskorišćavanja tla prodrli su neznatnim dijelom u narod, dok su uzgojem stoke, naročito goveda, što je u ostalome bio i najglavniji cilj Stanice, postignuti zamašni rezultati.

U ovome kraju se uzgajaju od davnine sve primitivne domaće pasmine pojedinih vrsta stoke, pa je rad Stanice išao za tim, da pojedina svojstva ovih pasmina ispita, eventualno da pasmine oplemeni i zamijeni sa odgovarajućim stranim vrstama. Učinjeno je dosta pokušaja, ali se konačni rezultati nisu mogli dovoljno sistematizirati radi navedenih prilika, gdje je Stanica morala sa svojim djelovanjem prestajati. Najveće su nepravilike bile u samoj okolini djelovanja Stanice među primitivnim odgajivačima stoke, koji oplemenjena i priplodena grla nisu dovoljno njegovali, pa su se, a naročito i radi manjeg broja, zatirala i išezavala u množini domaće stoke. Izuzetak čini govedo, kod kojega se je krv importiranjem i selekcijom redovito osvježavala i održavala, kao i ostalim uspješnim mjerama organa Uprave, pa je danas u ovim visinskim predjelima Hercegovine domaća buša sasvim išezla pred viptalskim govečetom.

Pošto sitna stoka, ovca i koza, igraju presudnu ulogu u ovim krajevima, čiji je uzgoj veoma rasprostranjen, nastojalo se je uz više pokušaja importa stranih pasmina oplemeniti domaću ovcu i kozu, čija je vuna i kostrijet bila lošeg kvaliteta, a živa mjera i mliječnost nezadovoljavajuća. Dok je koza po cijeloj Hercegovini svugdje ista, ovce imade više tipova, od kojih se u glavnome može razlikovati planinska i humska ovca. Prva je težinom znatnije odmakla, mliječnost nešto pojačana, dok je vuna, i ako je jednako gruba, često znatno dulja od humske ovce.

U Stočnoj Stanici činjeni su pokusi prije rata sa Karakulom (Boharom), Horodenkom i Rambuje ovcom. Bukarska masnorepa ovca, krupna i gusta runa, plosnatog i masnog repa, dobavljana je najprije iz Besarabije, a kasnije izravno iz Bukare (emirat Bukara-Karakul). Cilj uzgoja bio je proizvod jagnječih krzna za tržište, pod imenom astrahanskog ili perzijskog krzna. Aklimatizacija ove ovce išla je bez poteškoća, pa su kožice čistog uzgoja u ovome kraju bile odlične kvalitete i finoće poput originalnih, a i pokušaji ukrštavanja sa domaćom crnovunom ovcom urodili su vrlo dobrim rezultatom, pa je za kožice križanih janjaca postizavana izvjesno vrijeme veoma povoljna cijena. Križanci karakula sa domaćom ovcom prelazili su mliječnošću obje pasmine čistoga uzgoja, dok su se težinom približavali čistome karakulu. Uza stopnim padom cijena jagnječih kožica, kao i s razloga crne boje vune, koja ovdašnjem seljaku nije odgovarala, uzgoj je sve više napuštan, pa se danas opažaju samo tragovi, izražavani najviše u boji.

Ukrštavanja sa Horodenkom (Moldavska vitoroga sa hampširedaun) bila su uspješna, jer se je pokazala znatnija razlika u vuni, mlijeku i živoj mjeri, pa su ovce dostizavale 75 do 80 kg težine, u 100 dana pro-

sječno 47 lit mlijeka laktacione periode, a vune 1.55—2 kg. Uspjevala je u brdskim i višim predjelima odlično, pa u narodu kroz kratko vrijeme stekla jaki oslonac, ali se je prestankom importa i razvrgnućem djelovanja Stanice krv istanjila, te danas još postoji samo u tragovima.

Radi pokušaja sa Rambuje ovcom uvažani su samo ovnovi. Križanci su bili veoma neotporni spram zimama i snijegu, pošto su se gusta krzna mlade jagnjadi smrzavala i od toga mahom ugibala.

Uspostavom Stanice nakon svjetskoga rata 1923. godine uvežena je susjedna i srodna sjenička ovca, čime su prestali skupi importi stranih pasmina, a dosadašnji pokusi sa sjeničkom ovcom u visinskim krajevima dali su odlične rezultate. Narod se je s početka teško privikavao na kraću vlas sjeničke ovce, jer je za izradbu svojih gunjeva bio priučen na uspravnu i dugu dlaku. »Umetci« sjeničke sa domaćom ovcom davaju za cca 40% više mlijeka i 30% težine, dok eksterijerom previriraju na sjeničku ovcu, te je vuna znatno boljeg kvaliteta. U svakom pogledu pokazale su se veoma otporne. Njihov se rasplod u zadnjih par godina naročito intenzivira u višim brdskim predjelima ovoga kraja, dok pokusi u nižim i vrućim predjelima oko Neretve nisu dali zadovoljavajuće rezultate.

Koza je u Hercegovini veoma raširena, pa ma da nanosi šumama velike štete, radilo se je na njezinom poboljšanju, kako bi se uzgojila vrednija i odgovarajuća pasmina. Uvezena je angorska koza, koja je zapačivana u čistoj krvi i križana sa domaćom kozom. Prednost nad domaćom kozom pokazala je samo u dobroj kvaliteti kostrijeti, dočim je mliječnost loša a i težina nije veća od domaće koze. Klimatske joj prilike ne pogoduju, pa u ovim višim predjelima mnogo trpi od studeni i inače joj je potrebna bolja njega. I danas se angorska koza nalazi na Stanici u čistome uzgoju, više u daljnje pokusne svrhe, dočim radi otežanoga uzgoja u narod ne dopire. U nižim predjelima Hercegovine još pred rat je importirana sanska koza, i u narodu je veoma obljubljena radi dosta povoljne mliječnosti. Dobiva rogove. Prestankom importa zadnjih godina krv joj je znatno stanjila. U koliko bi novi šumski zakon poštedio uzgoj koze u Hercegovini, dolazio bi uzgoj sanske koze do jačeg izražaja u obzir.

Svinjarstvo je u Hercegovini ograničeno i malo se uzgaja. Uzrok je dijelom islamska religija, pošto Muslimani ne konzumiraju svinjsko meso, kao i taj, da je zemlja prije rata bila ogromnim dijelom u posjedu spahija muslimanske vjere, pa je seljak kršćanin i iz toga razloga svinju malo uzgajao. Domaću svinju, malenih i uskih prsa, oštre kičme, velikom dugačkom glavom i visokih nogu sa slabim ekonomskim svojstvima, nastojalo se je oplemeniti sa engleskim beksirima, osim ostalih prednosti i radi njezine znatne otpornosti i izdržljivosti. Iza rata se uzgaja joksirac. Uzgoji engleskih pasmina dali su dobrih rezultata i narod ih mnogo traži. U tome se pravcu dalje nastavlja.

Peradarstvo je u ovim krajevima dosta slabo razvijeno. Stanica je prije rata uzgajala sve vrste peradi, od kojih je jače samo kokoš doprla u narod, gdje se i danas opaža razrijeđeni orpington i Plimut-Rok. Posljednji u znatnijoj mjeri. Nakon rata uvežena je na Stanici Štajer-

sko-zagorska kokoš, koja se nije mogla uspješno podgojiti, dočim je sada obnovljena gojidba sa Plimut-Rok kokošima, koje uspjevaju u svim svojim odlikama izvrsno i u narodu su veoma obljubljene.

Od uzgoja krupnih grla stoke, konja i goveda, Stanica je, obzirom na konje, bila stalno filijala državne Ergele u Sarajevu, odakle se je arapska krv ukrštavala sa bosanskim konjem. Činjene su i selekcije sa čistim bosancima, naročito sa veoma otpornim i čvrstim podveleškim konjem, pa se i danas u tome pravcu radi.

Govedarstvu u Hercegovini Stočna je Stanica bila posvetila daleko najveću pažnju, pa su ovi krajevi do pred rat imali najbolju stoku u Bosni i Hercegovini. U to doba početka rada, da se domaća buša zamijeni sa srodnom pasminom iz b. Monarhije, koja će u svim svojstvima imati prednost nad udomaćenim govečetom, a koje će se ujedno moći priviknuti oskudnim prilikama života i uzgoja, izabrano je viptalsko goveče. Sa selekcijom buše radi dugog rada i niza godina teško se je moglo računati, jer je tržište tražilo više i boljeg mesa, rad jačeg vola, a razvoj gradova i sela, priticaaj vojske iza okupacije zahtijevali su što više mliječnih produkata. Godine 1887. importiranome viptalcu uklanjane su sve zapreke i od strane Stanice kao i uopće bivše Uprave učinjene su mnoge mjere, da se viptalac što prije udomaći, odnosno da zamijeni bušu. U brdskoj istočnoj i sjeveroistočnoj Hercegovini cca 500 metara nadmorske visine dvadesetgodišnjim neprekidnim radom domaća buša sasvim je zamijenjena viptalcem i narod je »zeleno govedo« veoma zavolio radi lake aklimatizacije, vanredne izdržljivosti pri oskudnim prilikama i većoj koristi od prijašnje buše. Veća mliječnost ovoga govečeta doprinijela je i znatnijoj produkciji mliječnih proizvoda, od čega su ovi krajevi izišli na glas sa svoje »mrsi«. Stočna je Stanica naročito forsirala što racionalniju preradbu i upotrebu mlijeka.

Ratne godine ostavile su duboke tragove na stoci u ovim pograničnim krajevima, pa je i govedo veoma nastradalo. Što je bilo najvrednijeg izvučeno je i rekvirirano, a uzastopce loše godine iza rata to su stanje potencirale. Stanica je bila razvrgnuta, krv nije osvježavana niti se je selekcija provodila, a k tomu je posljednjih par godina veliki broj bikova izvežen u inostranstvo. I viptalac je dobrim dijelom degenerisao.

Ponovnom uspostavom Stočne Stanice nakon rata, 1923. godine, importirani su montafonci, oko 20 komada krava i bikova. Bikovi su se pokazali preglomazni za dovoljno oronulo viptalsko goveče, pa je češće dolazilo do porođajnih poteškoća. Krave, slabe u proljeće i jedva izmijljene, teško su izdržavale pod krupnim montafoncima. Montafonac je teško podnosio oskudnije prilike ovih krajeva, pa je kroz pet godina uzgoja na samoj Stanici uginulo 80% krava. Preostali zapat na Stanici pokazuje dobru mliječnost i rast, kao i rijetki križanci u narodu. Narod ovih krajeva, priučen na svoje odlično zeleno govedo — viptalca — nije pokazao ni najmanje simpatije prema uvedenim montafoncima.

Uzgoj montafonca sve je više napuštan pa je godine 1929. za obnovu krvi uveženo oberintalsko-viptalsko goveče, u kojemu se pravcu sada radi.

U nižim i toplijim predjelima Hercegovine, koji znatno oskudijevaju sa boljim pašnjacima i gdje uzgoj stoke nije najglavnije zanimanje, pokušaji sa vidualcima nisu dali vidljivih rezultata. Ovdje bi došla u obzir što intenzivnija selekcija udomaćene buše.

Stočnoj se Stanici u Gacku pri novoj podjeli zemlje na Banovine nameće zadatak, da u našim južnim krajevima, t. j. u odgovarajućim terenima Hercegovine, Crne Gore i Dalmacije, odnosno Zetske i Primorske Banovine nastavi i potencira svoj rad, koji će biti od presudne važnosti za ove siromašne i zaostale krajeve.

Dr. Ljudevit Gutschy — Zagreb

O soji i sojinom brašnu

Na području životnih namirnica novosti baš nisu tako česte. — U staro vrijeme bila je riža, u novo i najnovije vrijeme nalazimo uvoz kave, čaja, repnog sladora, kumerola, palmina, kakoa, banana — ali se sve to ne može usporediti i takmiti s velikim onim preokretom što ga je prije cca 400 godina izveo uvoz krumpira u red naših životnih namirnica i pučke prehrane u opće. — Međutim se u najnovije vrijeme zapaža pokret, koji bi mogao nadmašiti onaj krumpira po važnosti i značenju, a to je popularizacija i kultura jedne, kod nas još slabo poznate biljke, imenom soja ili botanički *Glycine hispida* ili *Dolichos Soja L.* O glavnim svojstvima soje i njezinoj važnosti kao pučke hrane želimo ovdje kazati par riječi: Soja spada nesumnjivo među najstarije kulturne biljke. — Već u kineskom rukopisu iz dobe cara Shou Nung-a iz god. 2838. prije Krista spominje se soja kao najvažnija kulturna biljka žute rase i opisuje tačno način njezine kulture. — Domovina soje je južno-istočna Mandžurija, odakle se soja još davn prije Krista raširila kroz čitavu Kinu, Japan i Indiju. — Soja je najvažnija pučka hrana azijskih naroda. — Od nje živi više od 300 milijuna Kitajaca. — Naše mišljenje, da Kitajci žive od pregršti riže, posvema je krivo. — Riža je odviše jednostrana hrana (poglavito škrob) a da bi svojim niskim sadržajem na bjelančevini i masti mogla prehraniti narod od toliko milijuna, pa bio on još tako skroman u svojim zahtjevima.

Poznato je, da se Kitajci ne bave stočarstvom da dakle ne raspolazu u većoj mjeri životinjskim prehranbenim produktima, a ipak vidimo, gdje u Kini na relativno malenom komadiću zemlje živi gusto naseljen narod u velikom broju, koji se bavi isključivo poljodjelstvom. — Tu činjenicu možemo razumjeti i protumačiti samo time, što znademo, da u ovom slučaju soja nadomješćuje i meso i jaja i mlijeko, da pruža dakle ljudima potpunu i punovaljanu hranu, kako ćemo odmah поближе vidjeti.

U Evropi poznata je soja od 18. vijeka, ali joj se nije podavala nikakova važnost. — Prvi je upozorio na soju botaničar prof. Haber-